

UOT 591.9

H.Ş.Muxtarov

*AR Elm və Təhsil Nazirliyi Zoologiya İnstitutu
muxtarovhafiz@mail.ru*

AZƏRBAYAN RESPUBLİKASININ ÇAP OLUNACAQ III NƏŞR “QIRMIZI KİTAB”ININ NADİR VƏ MƏHV OLMAQ TƏHLÜKƏSİ OLAN HEYVAN NÖVLƏRİNİN QORUNMASINDA ƏHƏMİYYƏTİ

Açar sözlər: “Qırmızı Kitab”, Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqı (IUCN), bioloji müxtəliflik, fauna, quşlar, kateqoriya, kriteriya, nadir növlər

Məqalədə dünyada, o cümlədən Azərbaycan ərazisində bioloji müxtəlifliyin və ətraf mühitin qorunub saxlanması, nadir və məhv olmaq təhlükəsi olan heyvan növlərinin qorunmasını gücləndirmək məqsədilə Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”larının tərtib olunmasından və həmin növlərin o kitablara daxil edilməsindən bəhs edilir. Çap olunacaq “Qırmızı Kitab”ın III nəşri I və II nəşrlərlə müqayisədə daha da təkmilləşdirilib. Belə ki, “Qırmızı Kitab”ın III nəşrində Azərbaycanın nadir və nəslə kəsilmək təhlükəsində olan fauna növləri Ümumdünya Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin (IUCN) standartlarına uyğun Beynəlxalq və Milli kateqoriya və kriteriya ilə qiymətləndirilib.

X.Ш.Мухтаров

ЗНАЧЕНИЕ 3-ГО ИЗДАНИЯ «КРАСНОЙ КНИГИ» АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ ДЛЯ ЗАЩИТЫ РЕДКИХ И ИСЧЕЗАЮЩИХ ВИДОВ ЖИВОТНЫХ

Ключевые слова: «Красная книга», Международный Союз Охраны Природы (МСОП), биологическое разнообразие, фауна, птицы, категория, критерии, редкие виды

В статье рассказывается о составлении «Красных книг» Азербайджана и включения в них редких и находящихся под угрозой исчезновения видов животных в мире, в том числе на территории Азербайджана, с целью усиления сохранения биологического разнообразия и окружающей среды. Готовящееся к печати третье издание «Красной книги» является еще более усовершенствованным по сравнению с первым и вторым изданиями. Так, в III издании «Красной книги», редкие и находящиеся под угрозой исчезновения виды фауны Азербайджана оценивались по международным и национальным категориям и критериям согласно стандартам Международного Союза Охраны Природы (МСОП).

H.Sh.Mukhtarov

**SIGNIFICANCE OF THE 3rd EDITION OF THE "RED BOOK"
OF THE REPUBLIC OF AZERBAIJAN FOR THE PROTECTION OF
RARE AND DISAPPEARING SPECIES OF ANIMALS**

Keywords: *"Red Book", International Union for Conservation of Nature (IUCN), biological diversity, fauna, birds, category, criteria, rare species*

The article describes the compilation of the "Red Books" of Azerbaijan and the inclusion in them of species of animals rare and endangered in the world, including on the territory of Azerbaijan, in order to enhance the conservation of biological diversity and the environment. The third edition of the Red Book, which is being prepared for publication, is even more advanced than the first and second editions. Thus, in the III edition of the "Red Book" rare and endangered species of the fauna of Azerbaijan were evaluated according to international and national categories and criteria in accordance with the standards of the International Union for Conservation of Nature (IUCN).

Giriş

Dünyanın bioloji müxtəlifliyi (BM) və ya canlı orqanizmlərin müxtəlifliyi ekoloji, genetik, sosial, iqtisadi, elmi, tədris, mədəni və estetik baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edir. BM biosferin təkamül həyatiliyinin təmin olunması sisteminin saxlanılması və dayanıqlı istifadəsi Yer əhalisinin daima artan bir sıra tələbatının (ərzaq, dərman vasitələri və s.) təmin edilməsi üçün xüsusi vacib sayılır.

Bioloji müxtəlifliyin qorunub saxlanılmasında mühüm vasitə-xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri hesab olunur. Azərbaycanda xüsusi təbii ərazilər aşağıdakı kateqoriyalara ayrılır:

1. Dövlət təbii qoruqları;
2. Milli parklar;
3. Təbii parklar;
4. Dövlət təbii yasaqlıqları;
5. Dendroloji parklar və Nəbatət bağları;
6. Müalicəvi-sağlamlıq yerləri və kurortlar

BM-in qorunub saxlanılmasına getdikcə daha çox diqqət artır. Bu problem müasir dünyada ən mühüm problemlərdən biri hesab olunur və müntəzəm olaraq böyük qayğı tələb edir. Bitki, heyvan və mikroorqanizmlərin BM-i bəşəriyyətin yaşaması üçün əsaslı mühüm faktordur. BM həyatın təminat sistemini formalaşdıran ərzaq və digər resursların mənbəyi kimi əvəzolunmaz rol oynayır.

BM-in böyük hissəsi təbii ekosistemlərdə cəmləşmişdir və onların mövcudluğu yüksək dərəcədə daxili müxtəlifliklərindən asılıdır. Vəhşi faunanın

və yabanı floranın növ və genetik müxtəlifliyinin nadir və tükənməkdə olan heyvan və bitki növlərinin qorunub saxlanması təbiətdən səmərəli istifadənin əsas vəzifələrindən biri olub, onun həlli üçün ayrı-ayrı ölkələrdə mühüm sənədlər, qərarlar qəbul edilir. Nadir və məhv olmaq təhlükəsi olan heyvan və bitki növlərinin qorunmasını gücləndirmək məqsədilə “QIRMIZI KİTAB” tərtib olunur və bu növlər o, kitaba salınır.

Yer üzərində BM-in itməsi əsasən yaşayış mühitinin dağılması, təbii ladşaftların parçalanması və dəyişməsi, kənd təsərrüfatı və bioloji resursların hədsiz istismarı, ətraf mühitin çirklənməsi, introduksiya olunmuş bitki və heyvan növlərinin gətirilməsi, nəzarətsiz ov, əhalinin miqrasiyasının yüksəlməsi, beynəlxalq ticarətin və turizmin artması və digər sahələrin nəticəsidir.

BM-ə göstərilən təsir növlərindən ən təhlükəlisi təbii yaşayış yerlərinin dağılması hesab olunur.

“Bioloji müxtəlifliyin qlobal qiymətləndirilməsi”-nə (Global Biodiversity Assessment, UNEP, 1995) görə 30000-dən çox bitki və heyvan növünün məhv olma təhlükəsi yaranmışdır. Bakı ətrafında Binəqədi kəndi yaxınlığında “Qır gölü” mövcuddur. 1930-cu illərdə tapılmış bu göldə nəslə kəsilməmiş çoxlu heyvan qalıqları tapılmışdır [1].

2000-ci ildə Beynəlxalq təbiəti və təbii resursları Mühafizə Şurası (BTMŞ) məhv olma təhlükəsi altında olan bitki və heyvan növlərinin yeni “Qırmızı Kitab”-ını nəşr etmişdir. Kitabın məlumatı göstərir ki, bütün şöbələrdə “ciddi təhlükə” altında olan növlərin sayı artmışdır.

Elmə məlum olan 9946 (mənbələrdə 11 minə yaxın göstərilir) quş növünün hazırda 70%-nin sayının azalması gözlənilir. Quşların (o cümlədən heyvanların) sayının dəyişməsi bir sıra səbəblərlə baş verir. Bunlardan ən başlıcası populyasiya, növ və ya bütövlükdə qruplaşmanın yaşayış şəraitinin antropogen dəyişməsi, digəri isə bəzi heyvan növlərinin bilərəkdən müəyyən məqsəd üçün ovlanması və ya məhv edilməsidir. Bioloji resursların gücdən düşməsi (kasadlaşması) və bu səbəbdən bioloji müxtəlifliyin azalması XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində artıq partlayış xarakteri almışdır. Bazar iqtisadiyyatı sisteminə keçməklə əlaqədar təbiətin deqradasiyası daha da güclənmişdir. Heyvanların yaşama mühitinin dəyişməsi ən çox texniki inkişafa bağlıdır. Şəhərlərin sürətlə tikilməsi heyvanların yaşayış şəraitini kökündən dəyişdirir, nəticədə iri məməlilər yoxa çıxır, quş növlərinin sayı kəskin azalır, əksinə bəzi növlərin (dam sərçəsi, boz qarğa və b.) kütləvi artmasına imkan yaradır. Heyvanların, o cümlədən quşların kütləvi və nəzarətsiz ovlanması onların məhv olması təhlükəsinə səbəb olur. Bu səbəbdən artıq 150 növdən artıq quş növünün nəslə kəsilməmişdir [6].

Hazırda Azərbaycan Faunasının Taksonometrik Spektrinə Azərbaycan ərazisində 19 dəstəyə, 64 fəsiləyə aid olan 407 quş növü yeni təsnifat statusu ilə daxil edilmişdir [7].

AZƏRBAYCANIN “QIRMIZI KİTABI”. Beynəlxalq Təbiəti Mühafizə İttifaqı (BMTİ), xüsusi Beynəlxalq “Qırmızı Kitab” tərtib etmişdir. Bura məhv olma təhlükəsi və nadir heyvan növləri daxil edilmişdir. Kitabın I Cildi məməlilərə; II Cildi quşlara; III Cildi suda-quruda yaşayanlara; IV Cildi nadir balıq növlərinə; V Cildi isə bitkilərə həsr edilmişdir. BTMİ-nin tərtib etdiyi bu “Qırmızı Kitab” heyvanlar aləminin qorunmasında bəşəriyyət qarşısında mənəvi-əxlaqi məsuliyyət daşıyır. Lakin bu kitaba dünyanın ayrı-ayrı ölkələrində məhv olmaq təhlükəsi qarşısında qalan heyvan növləri daxil edilməmişdir. Odur ki, bir sıra ölkələr, o cümlədən Azərbaycan Respublikası özünün “Qırmızı Kitab”-ını yaratmışdır.

1977-ci ildə Azərbaycanda Nazirlər Sovetinin qərarı ilə Azərbaycan SSRİ-də nadir və nəsli kəsilməkdə olan kitab: “Qırmızı Kitab” tərtib olunmuşdur. Azərbaycanın ilk “Qırmızı Kitab”-ı 1989-cu ildə çapdan çıxmışdır. Bura nadir bitki növləri daxil edilmişdir.

“Qırmızı Kitab”-ın I nəşrinə məməlilərin 14 (yarasaların 3, yırtıcıların 7, dırnaqlıların 4) növü; Quşların 36 (yırtıcıların 11, toyuqkimilərin 4, leyləkkimilərin 3, kürəkayaqlıların 2, göyərçinkimilərin 1, sərçəkimilərin 3) növü. Balıqların 5; Amfibiya və Reptililərin 13; Həşəratların 40 növü daxil edilmişdir [2].

XX əsrin sonu və XXI əsrin başlanğıcında Elmi-texniki tərəqqinin sürətli inkişafı insan-təbiət münasibətləri sistemində mühüm dəyişmələrə səbəb olmuşdur. Antropogen amil daha fəal və sürətli təbiətə müdaxilə edir. Texnogen təsirlər nəticəsində təbii biogeosenozların böyük hissəsi süni biogeosenozlarla əvəz edilir.

İnsanın uzunmüddətli düşünülməz təsərrüfat fəaliyyəti nəticəsində respublikamızın bitki örtüyünün bioloji müxtəlifliyi deqradasiyaya məruz qalmış, dəyişmiş, kasatlaşmış, azalmış, bəzən də məhv edilmişdir. Bu da öz növbəsində faunaya öz təsirini göstərmişdir. Bitki örtüyünün məhv edilməsi istər-istəməz orada məskunlaşmış heyvanlara öz təsirini göstərir. Yaşayış yerinin məhv edilməsi orada məskunlaşmış heyvanların da məhv edilməsi deməkdir. Nəticədə insanın vaxtında fəal və düşünülmüş müdaxiləsi olmadan təbiətdə yox olma təhlükəsi olan bitki və heyvan növləri məhv olub, gedər. Respublikamızın nadir və nəsli kəsilməkdə olan heyvan və bitki növlərini qeydə alan “Qırmızı Kitab” hazırda Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”-ı Heyvanlar aləmi haqqında Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 4 iyun tarixli 675-IQ nömrəli və “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 8 iyun tarixli 678-IQ nömrəli qanunlarına əsasən tərtib edilir. Mövcud qanunvericiliyə əsasən ölkə ərazisində təbii şəraitdə

yaşayan, nadir və nəsli kəsilmək təhlükəsi qarşısında olan heyvan və bitki növləri xüsusi mühafizə edilir və Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”-ına daxil edilir. Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”-ı rəsmi sənəd olmaq etibarlı ilə Azərbaycan Respublikasının bütün ərazisində, o cümlədən Xəzər dənizinin (Gölünün) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində heyvan və bitki növlərinin (yarımnöv, populyasiyalar) vəziyyəti, yayılması və mühafizəsi tədbirləri haqqında məlumatları özündə əks etdirir [3].

“Qırmızı Kitab”-ın tam formalaşdırılması son illər ərzində aparılan fəal tədqiqat işləri hesabına mümkün olmuş, ölkəmizin müxtəlif elm və dövlət, həmçinin qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndəliyi ilə əməkdaşlıqla müasir qorunma statusu qiymətləndirilmiş fauna və flora növlərini əhatə edən Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”-ının 2 nəşri təkmilləşdirilmişdir. Bura-qorunma statusu qiymətləndirilmiş 300 bitki (266 ali və 20 ibtidai), 14 göbələk və 223 heyvan növünü (1 növ Oligochaeta, 1 növ Crustacea, 1 növ Molluska, 71 növ İnsekta, 6 növ Amphibia, 14 növ Reptilia, 9 növ Pisces, 72 növ Aves, 42 növ Mammalia sinfinə aid olan) əhatə edən Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”-ının II nəşri yenidən işlənmişdir [4,5].

“Qırmızı Kitab”-ın II nəşrinin çapa 24 mart 2006-cı il tarixində təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında Bioloji Müxtəlifliyin Qorunması və Davamlı İstifadəsinə dair Milli Strategiya və Fəaliyyət Planı” Sərəncamının 1.1.3-cü bəndinə əsasən həyata keçirilmişdir [6].

Azərbaycan müstəqillik qazandıqdan sonra ətraf mühitin və ekologiyanın mühafizəsi sahəsində dövlət siyasəti hələ Ulu Öndər Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə formalaşmağa başlamış, bu sahədə müsbət nəticələr əldə edilmişdir.

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bilavasitə diqqət və nəzarəti altında xüsusi müasir tələblərə uyğun olması istiqamətində bir sıra davamlı tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Yaradılan, xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin (Dövlət təbiət qoruqları, Dövlət təbiət yasaqlıqları, Milli parklar) əksəriyyəti “Qırmızı Kitab”-a düşən fauna və flora növləri ilə məskunlaşmışdır və məhz əsas amillərdən biri kimi bu götürülərək, həmin ərazilər konservasiya altına alınmışdır.

Beynəlxalq təcrübəyə görə növlərin qorunmasının effektiv üsullarından biri “Qırmızı Kitab”-ın təsis edilməsidir. Azərbaycan Respublikası Azərbaycanın flora və faunasının genofondunun mühafizəsi üçün “Qırmızı Kitab”-ının təsis edilməsinə dair, hələ 1977-ci ildə qərar qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının (Azərbaycan SSRİ-nin) ilk “Qırmızı Kitab”-ı 1989-cu ildə çap edilmişdir.

Hazırda Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”-ının III nəşri yenidən işlənərək, Ulu Öndər Heydər Əliyevin “100” İliyi ilə əlaqədar çapa verilmişdir. III nəşr də Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”-ı haqqında Əsasnaməyə

əsasən: Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”-ı “Heyvanlar aləmi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 4 iyun tarixli, 675-IQ nömrəli və “Ətraf mühitin mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 8 iyun tarixli, 678-IQ nömrəli Qanunlarına əsasən 10 ildən bir nəşr olunur [3].

“Qırmızı Kitab”-ın tam formalaşdırılmış III nəşri son illər ərzində aparılan fəal tədqiqat işləri hesabına mümkün olmuş və xeyli təkmilləşdirilmişdir. Beynəlxalq təcrübəyə əsasən “Qırmızı Kitab”-lar mütəmadi olaraq dəqiqləşdirilməli və yenidən nəşr edilməli olduğundan mütəxəssislər hazırda çapdan çıxacaq III nəşrə əlavə növlər daxil etmişlər. Bu da öz növbəsində siyahını dəyişdirmiş və dolğunlaşdırmışdır.

“Qırmızı Kitab”-ın III nəşrinə daxil edilmiş fauna növləri aşağıdakı kimidir:

- Onurğasızlar: Su onurğasızları-7;
Həşəratlar-82;
- Onurğalılar: Balıqlar-11;
Suda-quruda yaşayanlar-6;
Sürünənlər-18;
Quşlar-78;
Məməlilər-39.

Göründüyü kimi “Qırmızı Kitab”-ın III nəşrinə 18 yeni növ daxil edilmişdir. Nadir və nəsli kəsilməkdə olan növlərin tədqiqi üzrə mütəxəssislər tərəfindən intensiv monitorinqlərin keçirilməsi nəticəsində onların beynəlxalq səviyyədə ən müasir qorunma meyarları müəyyənləşmişdir. Bu nəşrdə ilk dəfə olaraq təbiəti mühafizə baxımından təsvir edilmiş nadir və nəsli kəsilməkdə olan növlərin qorunmasının Beynəlxalq kateqoriyası və kriteriyası verilmişdir. Növlər aşağıdakı qorunma meyarları ilə qiymətləndirilib:

- Qorunma kateqoriyası və kriteriyası:
Beynəlxalq kateqoriya; kriteriya.
Milli kateqoriya; kriteriya.

Azərbaycanın nadir fauna növlərinin “Qırmızı Kitab”-da qiymətləndirilməsinin Milli və Beynəlxalq Kateqoriyaları:

1. Nəsli kəsilmiş-Extinct (EX) -NK
2. Böhran vəziyyətində olan-Critical (CR)-BH
3. Təhlükədə olan-Endangered (EN)-TH
4. Həssas -Vulnerable (VU)-HS
5. Təhlükəyə yaxın-Near Threatened (NT)-TY
6. Məlumat az olan -Data Deficient (DD)-MA
7. Daha az təhlükəyə məruz qalan -(LC)-DT

Beynəlxalq Qırmızı Siyahıya (İUCN) daxil edilmiş və Azərbaycanda qeydə alınan bütün növlər (LC) kateqoriyalı növlər istisna olmaqla Azərbaycan Respublikası QK-na həm beynəlxalq, həm də milli kateqoriya və kriteriləri ilə daxil olunur. Beynəlxalq LC kateqoriyalı növ Azərbaycan Respublikası QK-na yalnız milli kateqoriyalardan birinə uyğun gəltdiyi halda daxil edilir.

Kateqoriyalar üzrə qiymətləndirmədə tətbiq olunur:

Kriterilər (A, B, C, D, E);

Yarımkriterilər (a, b, c, d, e);

Göstəricilər (i, ii, iii, iv,v).

Kriteri, Yarımkriteri və Göstəricilərin kəmiyyət və keyfiyyət şərtlərinə uyğun gəltdiyi hallarda növ müvafiq olaraq (CR), (EN) və ya (VU) kateqoriyalarına, bu şərtlərə uyğun gəlməyən, amma bu şərtlərə yaxın olan növlər (NT), haqqında məlumat az olan növlər isə (DD) kateqoriyasına aid edilir.

A,C və D kriteriləri növün (populyasiyasının) bütün areal boyu yetkin fərdlərinin orta hesabla sayını və ya sıxlığını nəzərdə tutur;

B və D kriteriləri daha çox növün yayılma ərazisini (arealını), yaşayış və ya biotop sahəsini, onun keyfiyyətini nəzərdə tutur.

Nəticə

“Qırmızı Kitab”-ın III nəşrinin tam formalaşdırılması son illər ərzində aparılmış fəal tədqiqat işlərinin hesabına mümkün olmuşdur. Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”-nın III çapdan çıxacaq nəşri. Azərbaycanın Nadir Fauna növlərinin qiymətləndirilməsi üçün Ümumdünya Təbiəti Mühafizə Cəmiyyətinin (İUCN) Standartlarına (İUCN, 2001) uyğun Kateqoriya və Kriterilər Nadir Növlərin Qiymətləndirilməsində istifadə olunmuşdur. Bu nəşrdə növlər aşağıdakı kimi qiymətləndirilib (Quşlar timsalında):

Beynəlxalq kateqoriya; Kriteriya:

Milli kateqoriya; Kriteriya

Bura qorunma statusu qiymətləndirilmiş 241 heyvan növü (Su onurğalıları 7, Həşəratlar 82, Balıqlar 11, Suda-quruda yaşayanlar 6, Sürünənlər 18, Quşlar 78, Məməlilər 39) daxil edilmişdir.

Müqayisə üçün qeyd etmək olar ki, “Qırmızı Kitab”-ın I nəşrinə fauna növləri 108, II nəşrində isə 223 növ daxil edilmişdir.

Beləliklə, Azərbaycan istər təbii sərvətləri, istərsə də bioloji müxtəliflik baxımından Qafqazın ən zəngin bölgələrindən biridir. Azərbaycan Müstəqillik qazanandan sonra ətraf mühitin və ekologiyanın mühafizəsi sahəsində dövlət siyasəti hələ Ulu Öndər Heydər Əliyevin prezidentliyi dövründə formalaşmağa başlamışdır.

Hazırda Ümummilli Liderimizin siyasətini uğurla davam etdirən möhtərəm Prezident cənab İlham Əliyev zəngin dövlətçilik və idarəetmə bacarığını nümayiş etdirərək ölkəmizin sosial-iqtisadi inkişafı, dünya iqtisadiyyatına fəal şəkildə inteqrasiyası ilə yanaşı ətraf mühitin mühafizəsi kimi tədbirlərə xüsusi önəm vermişdir. Azərbaycanda təbiətin mühafizəsi sahəsində Dövlətimiz tərəfindən çox ciddi tədbirlər həyata keçirərək, ekoloji, o cümlədən bioloji müxtəliflik problemləri həlli vacib olan prioritetlər kimi müəyyən edilmiş və bu sahədə ciddi səylər göstərilərək strateji proqramlar uğurla icra olunmuşdur.

Ali Baş Komandan Cənab İlham Əliyevin yüksək peşəkarlığı, idarəetmə və Sərkərdəlik qabiliyyəti sayəsində, onun rəhbərliyi altında Şanlı Azərbaycan Ordusunun qüdrəti sayəsində “44” gün ərzində işğal altında olan torpaqlarımız azad edildi. Hazırda, azad olunmuş torpaqlarda mina təmizləmə işləri və “Böyük Qayıdış” üçün intensiv tikinti işləri, böyük Quruculuq Layihələri həyata keçirilir. Yuxarıda qeyd etdiyimiz Təbiətin Mühafizəsi sahəsində dövlətimiz tərəfindən həyata keçirilən ekoloji, o cümlədən bioloji müxtəliflik proqramları, Layihələr işğaldan azad edilmiş torpaqlarda da uğurla icra olunacaq.

Ali Baş Komandan İlham Əliyevin bilavasitə diqqət və nəzarəti altında xüsusi mühafizə olunan təbiət əraziləri sistemin müasir tələblərə uyğun olması istiqamətində bir sıra davamlı tədbirlər həyata keçirilmiş, onların ərazisi qısa zaman ərzində 478000 hektardan artırılaraq ölkə ərazisinin 10,3%-nə çatdırılmışdır. Yaradılan xüsusi mühafizə ərazilərinin əksəriyyəti “Qırmızı Kitab”-a düşən fauna və flora növləri ilə məskunlaşmışdır və məhz əsas amillərdən biri kimi bu götürülərək həmin ərazilər konservasiya altına alınmışdır.

Sonda onu qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”-nın III nəşri Ulu Öndər Heydər Əliyevin “**100 İllik**” yubileyi münasibətilə nəşr ediləcək.

Heydər Əliyev: “Təbiətin ölkəmizə bəxş etdiyi zəngin sərvətlərə xüsusi qayğı ilə yanaşmaq, belə misilsiz xəzinələri bəşəriyyətin gələcəyi naminə qorumaq, üzərimizə düşən başlıca vəzifədir”.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Cənab İlham Əliyev: “Azərbaycanın uğurlu iqtisadi inkişafı artıq gerçəklikdir, faktdır və gələcəkdə bizə böyük imkanlar gəticəkdir. Ancaq insanların sağlamlığı, ekoloji vəziyyət, udduğumuz hava, içdiyimiz su-bütün bunlara biz çox böyük diqqət göstərməliyik”.

ƏDƏBİYYAT

1. *Məmmədov Q.S., Xəlilov, M.Y.* “Ekologiya və ətraf mühit”. Bakı, “Elm”, 2004, 504 s.
2. Azərbaycan SSR-in “Qırmızı Kitab”. Işıq nəşriyyatı, Bakı, 1989, 543 s.
3. “Azərbaycan Respublikasının Ətraf mühitə dair qanunverçilik toplusu”. Azərbaycan Respublikası Ekologiya və Təbii Sərvətlər Nazirliyi. Bakı, 2002.
4. Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”ı. Fauna. II nəşr. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, 517 s.
5. Azərbaycan Respublikasının “Qırmızı Kitab”ı. Fauna II nəşr, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2013, 673 s.
6. *Muxtarov H.Ş.* Bioloji müxtəlifliyin ekosistem səviyyəsində qorunmasında Qırmızı Kitablara əhəmiyyəti, Azərbaycanın “Qırmızı Kitab”ı. Azərbaycan Dövlət Dəniz Akademiyası “Su nəqliyyatının problemləri”. XII Beynəlxalq elmi-texniki konfransının məruzə materialları. Bakı, 2017, 172-177 s.
7. Azərbaycan Faunasının Taksonomik spektri (Onurğalılar). Bakı, “Elm və Təhsil”, 2020. 144 s.

Redaksiyaya daxil olub 06.01.2023